

активна діяльність щодо українізації війська не мала підтримки з боку Української Центральної Ради. Відрадною була лише той факт, що в цій справі союзником виступили активні елементи молдавського визвольного руху. Події в Одесі початку літа 1917 р. засвідчили розуміння українськими діями міста того факту, що домагання статусу автономії для України повинно супроводжуватися вимогою творення національних збройних сил, що тільки наявність власного війська стане запорукою національного самовизначення. У цьому яскравіше полягає одна із найбільших особливостей українського руху в Одесі.

Джерела та література

1. Кедровський Володимир. Українізація в російській армії // Український історик. – 1967. – № 3/4.
2. Млиновецький Р. Нариси з історії українських визвольних змагань 1917–1918 рр. (про що “історія мовчить”). – 2-ге вид. – Львів, 1994.
3. Вінцовський Т. Місцеві органи влади і управління Центральної Ради в Херсонській губернії (березень 1917 – квітень 1918 рр.). – Дрогобич, 2002.
4. Гонтар О. В. Українська проблема за часів Центральної Ради: співвідношення центру та регіонів // Записки історичного факультету. – Одеса, 2001. – Вип. 11.
5. Український національно-визвольний рух. Березень–листопад 1917 року: документи і матеріали / Упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін. – К., 2003.
6. Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 3 июня.
7. Солдатенко В. Ф. Українська революція. Історичний нарис: Монографія. – К., 1999.
8. Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 8 июня.
9. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – К., 1996. – Т. 1: 4 березня – 9 грудня 1917 р.
10. Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 25 июня.
11. Гамрецький Ю. М. Ставлення Рад робітничих і солдатських депутатів України у період двовладдя до питань національно-визвольного руху // Український історичний журнал. – 1966. – № 7.
12. Известия Одесского Совета рабочих депутатов и представителей армии и флота. – 1917. – 28 июня.

Summary

The problems of ukrainization in the Russian army, particularly in those military units, which were included into Odessa garrison are considered in this article. These processes were initiated by outstanding figures of the Ukrainian “Ruh” (movement) of Odessa, as necessary condition for proclaiming the autonomy of Ukraine. At the same time this demand caused strong resistance from Russian revolutionary government bodies. As a result of fierce political struggle the Ukrainian government bodies of Odessa could a lot of Ukrainian military units.

Т. О. Іріюглу

ФОРМУВАННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ КАТЕРИНОСЛАВЩИНИ У БЕРЕЗНІ – ЖОВТНІ 1917 р. (за матеріалами періодичної преси)

В постіндустріальному суспільстві засоби масової інформації відіграють провідну роль у формуванні громадської думки та загальнодержавної стратегії економічного та політичного розвитку. Певним чином, цю тезу можна поширити і на хронологічно віддалені періоди української історії, а саме революційні події 1917 року. Важливість такого виду джерела як періодична преса, важко переоцінити, особливо у разі проведення мікроісторичних студій, адже саме періодика в той час була основним ЗМІ, дає можливість дослідити широкий спектр політичних, економічних та культурних явищ, актуальних для тогочасного суспільства. Особливо гостро стояла проблема місцевого самоврядування в період березня – жовтня 1917 р., коли загальнодержавні зміни охопили всю Російську імперію, і на хвилі демократичного піднесення на місцях відбувся перерозподіл політико-адміністративних повноважень.

У контексті дослідження діяльності органів самоврядування періодична преса надає можливість виявити маловідомі аспекти, які в силу певних причин залишили після себе недостатньо документальних свідчень. До того ж, український дослідник М. Дмитренко зауважує, що такі матеріали надзвичайно цінні при вивченні персоналій, оскільки дають досить чітку уяву про роботу конкретних діячів і організацій, зафіксувавши їх роль в історії регіону [1, с.108].

Незаперечним позитивом матеріалів періодичних видань є можливість вивчати події майже пощодо, супроводжуючи їх набором певних емоційно-ціннісних установок авторів, а особливо це важливо для досліджень періоду української революції та Громадянської війни [2, с.258]. Однак, при всій інформативності даний вид джерела має й певні недоліки, а саме, хаотизація та терміновість

подання матеріалів – два аспекти, що постійно супроводжують діяльність редколегії того чи іншого видання. До того ж, як зауважив А. Моль, “фактично засоби масової комунікації самі визначають значимість фактів” [2, с.267].

За мету даної дослідницької розвідки було визначено реконструкцію моделі суспільно-політичної ситуації у Катеринославській губернії у 1917 році, крізь призму формування місцевих органів державної влади та самоврядування, спираючись на багатий інформаційний потенціал тогочасних періодичних видань регіону.

Проблема формування та діяльності державних органів влади і місцевого самоврядування після Лютневої революції у Росії має давню історіографічну традицію, започатковану ще в 20-ті роки минулого століття як безпосередніми учасниками революційних подій, так і професійними істориками. При цьому, дослідники зверталися, в основному, до історії створення та діяльності рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, як найбільш дієвих, з їх точки зору, органів революційної влади трудящих мас.

На висвітлення історії місцевого самоврядування радянською історичною наукою значною мірою впливало також досить негативне ставлення вождя більшовиків Леніна до буржуазних органів самоврядування дореволюційної Росії. Зокрема його оцінка земського самоврядування, як “п’ятого колеса” в системі російського державного управління, що не здатне змінити основ суспільного устрою, на довгий час стало виразом для нього, а дану проблематику було надовго вилучено з дослідницького арсеналу.

Лише у 60–80-х роках вивчення історії органів місцевого самоврядування за часів Тимчасового уряду радянськими вченими, в певній мірі, активізувалося. Проте, висвітлення питання в основному зводилось до негативної оцінки будь-яких проявів народної ініціативи, якщо вона не вкладалася у більшовицьке бачення проблем державотворення. Серед відомих дослідників цього часу можна виділити на загальноукраїнському рівні – М.А. Рубача, І.М. Бабія, С.М. Королівського, М.І. Супруненка, І.Ф. Кураса, П.І. Гарчева, Ю.І. Терещенка, Ю.М. Гамрецького, Ж.П. Тимченко, О.Й. Щусь, І.В. Хміля, І.К. Рибалки, П.М. Тригуба [3]; на регіональному – В.Я. Борщевського [4] та М.Г. Гончаренка [5].

Лише на етапі формування незалежної Української держави почалася ґрунтовна робота з об’єктивного висвітлення найбільш заангажованих радянською історіографією проблем, серед яких державотворчий процес в Україні у 1917 році займає чільне місце. Про це свідчать роботи О. Реєнта [6], В. Солдатенка [7], Ф. Турченка [8], О. Щусь [9], Д. Яневського [10] тощо.

Переосмислюється й проблема взаємин Центральної ради з радами робітничих, селянських і солдатських депутатів. Ця проблематика вивчається істориками-регіоналістами Ю.В. Афоніним [11], В.С. Гвоздиком [12], В.Я. Яценко [15]. Так, в роботах Ю.В. Афоніна та В.С. Гвоздика історія формування органів державної влади та самоврядування на Катеринославщині є фоновим матеріалом для ілюстрації розміщення класових і партійно-політичних сил в регіоні. І лише в статті В.Я. Яценко безпосередньо розглядається еволюція владних структур міста Катеринослава у 1917 р.

Суттєвим комплексним дослідженням соціально-економічного і політичного розвитку регіону в зазначений період є робота Ф. Турченка та Г. Турченко, яка була надрукована в 2003 році: “Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921р.): Історичні нариси” [16]. Автори глибоко і всебічно показують труднощі, з якими довелося боротися місцевим органам влади регіону, в тому числі і на Катеринославщині, в силу значного погіршення життя людей в той буремний час.

Слід зазначити, що за радянських часів віддавалась перевага студіюванню центральних періодичних видань в силу загальнодержавної спрямованості історичної науки. На сьогоднішній день завдяки зміні загальноісторичної парадигми в Україні посилилась тенденція до вивчення місцевих видань, адже саме вони розкривають специфіку подій в певному регіоні в буремні революційні часи.

Після Лютневої революції 1917 року відбувся вибух видавничої діяльності, на Катеринославщині в цей час публікувалось понад 40 періодичних видань різної спрямованості, причому діяльність практично всіх дореволюційних газет майже припинилась [1, с.108].

За тематикою практично всі катеринославські часописи (газети) були громадсько-політичними виданнями, що й зрозуміло, бо саме в них в періоди революційних потрясінь була найбільша потреба. За видавцями ж, окрім двох приватних видань (“Приднепровский край” та “Последние новости”), інші були або партійними виданнями (“Борьба”, “Наша борьба”, “Звезда”, “Солдатская жизнь”, “Тонимое слово”, “Трудовой народ”), або виданнями органів державного управління та самоврядування (“Бюллетени губернского исполнительного комитета общественных организаций”, “Екатеринославская земская газета”, “Народная жизнь”, “Екатеринославские губернские ведомости”, “Известия Совета рабочих депутатов”, “Известия Совета солдатских депутатов Екатеринославского гарнизона”, “Известия Совета рабочих и солдатских депутатов”, “Голос солдата”, “Бюллетень Екатеринославского городского общественного управления”) чи громадських та фахових товариств (“Вісник товариства

“Просвіта”, “Вестник Екатеринославского общества заводчиков и фабрикантов”, “Кооперативная жизнь”).

Україномовна преса Катеринослава у 1917 р. була представлена слабо. Окрім “Селянської спілки” та двомовної “Народной жизни” з березня до серпня 1917 р. вийшло 22 номери “Віснику товариства “Просвіта”, редактором якого був відомий політичний діяч, член Центральної Ради професор В.О. Біднов.

Досить вагомим джерелом у висвітленні проблем місцевого самоврядування були й періодичні видання повітових центрів губернії та заштатних міст і містечок, зокрема: “Известия Александровского уездного исполнительного комитета общественных и рабочих организаций”, “Александровская мысль”, “Единение” (Олександрівськ); “Верхнеднепровская народная газета”, “Верхнеднепровский земский листок”, “Верхнеднепровська повітова земська газета”, “Бюллетень Верхнеднепровского Уездного Народного комитета” (Верхнеднепровськ); “Бюллетень Совета рабочих депутатов с. Каменское Екатеринославской губернии”, “Бюллетень Каменского Временного исполнительного комитета общественных и рабочих организаций” (Катеринославський повіт); “Новомосковская жизнь” (Новомосковськ); “Голос крестьянина” (Слов’яно-Сербськ); “Степ” (Павлоград) тощо.

В газетах досить докладно і цікаво висвітлювалася діяльність нових органів державної влади та управління (центральных та місцевих), інших офіційних та громадських установ, політичних партій, профспілок та ін., розкривалося і буденне життя населення губернії тощо. Слід додати, що політичне обличчя цих часописів переважно було помірковано-ліберальним, опозиційним до революційного радикалізму, особливо до його крайніх проявів.

Після Лютневої революції кардинальних змін у системі управління державою майже не відбулося. На всі українські губернії, в тому числі і Катеринославську, формально поширювалася влада центральных міністерств та відомств Тимчасового уряду. Вже вранці 2 березня 1917 р., начальник Катерининської залізниці К.Н. Ваніфат’єв та міський голова І.В. Спосібний отримали телеграму від голови Державної Думи М.В. Родзянко, в якій повідомлялося про події в Петрограді і усунення царя від влади [15, с.164].

Представники старої адміністрації особливого опору на місцях практично не чинили і в основній своїй масі були готові служити новій владі. Так, місцевий губернатор Чернявський разом з начальником гарнізону генералом Виграном уже 3 березня 1917 р. прийшли в губернську земську управу на збори представників громадських організацій і заявили про свій перехід на сторону нового уряду. У свою чергу голова Катеринославської земської управи, звертаючись до губернатора, заявив, що зібрання прохає “його превосходительство про утворення комітету громадських діячів... при їхньому превосходительстві” [17, 8 марта].

При обговоренні його завдань представники робітників наполегливо доводили, що одного контролю з боку виконавчого комітету за діяльністю адміністрації недостатньо, що йому необхідно зосередити все керівництво губернією.

Після проведених виборів до складу Губернського виконавчого комітету громадських організацій (далі – ГВКГО) було обрано 21 члена і 8 кандидатів. Так постала ця установа, до якої на той час перейшла вища влада в губернії [15, с.165].

Важливо, що до складу комітету були обрані і національно свідомі українці: представники від “Просвіти”, Губернського українського об’єднаного комітету, “Комісії для вивчення місцевого краю” та “Українського видавництва” [18].

Організаційне оформлення Катеринославського тимчасового губернського виконавчого комітету громадських і робітничих організацій (саме таку назву спочатку дістала ця установа) продовжувалося і в квітні-травні 1917 року. Так, на його засіданні 30 березня було визнано за доцільне доповнити склад цієї установи від кожного повітового виконавчого комітету його головою і трьома членами, і обов’язково – повітовим комісаром. 27 травня губернським комісаром і головою ГВКГО було знову обрано К.Д. Гесберга, товаришем голови – Г.М. Малтапара, помічниками губернського комісара – В.І. Осипова і С.Ф. Оссовського, секретарем – П.К. Соколова [15, с.165].

Аналогічні комітети створювались і в інших населених пунктах губернії. При цьому процедура обрання була досить різноманітною. У невеликих позаштатних містах і містечках виконавчі комітети вибиралися прямим голосуванням безпосередньо під час загальних зборів населення. Така процедура виборів була, наприклад, в Амур-Нижньодніпровську, робітничому селищі Катеринославського повіту, де 19 березня 1917 р. близько 3000 осіб обрали комітет із 40 осіб, сформувавши при цьому продовольчу, санітарну, міліцейську та інші комісії [19, 24 марта].

У ряді міст вибори відбувалися по куріях. У Нікополі (Катеринославський повіт), наприклад, таких курій було створено 4: міська, робітничая, селянська і вільних майстрів. При цьому від міщан і робітників було обрано по 9 осіб, від селян двох приміських сіл – 12 і від вільних майстрів – 3 особи [19, 14 мая].

У повітових адміністративних центрах краю виконавчі комітети формувалися, як правило, за рахунок гласних міських дум та представників від громадських об’єднань, політичних партій і рад робітничих і солдатських депутатів. Так, у Верхньодніпровську громадський комітет включав як

представників місцевих громадських організацій, так і робітників [19, 19 марта]. У Новомосковську третину місць у виконкомі громадського комітету отримали представники ради робітничих і солдатських депутатів [19, 6 апреля]. У Павлограді міський комітет формувався за квотою: від 100 дворів один делегат. Крім того до його складу ввійшли також представники від рад солдатських і робітничих депутатів та міської управи. Із членів комітету було сформовано постійно діюче виконавче бюро та 5 комісій (фінансова, санітарна, продовольча та ін.) [19, 11 мая].

В Олександрівську виконавчий комітет громадських організацій 9 березня 1917 р. сформували виборщики – 108 делегатів від 37 громадських організацій і 54 делегати від ради робітничих і солдатських депутатів. Головою виконкому став нотаріус С. Білоцветов, якого з часом замінив земський лікар М. Попов [19, 17 марта; 20, 21 марта].

Лише в Маріуполі міський виконавчий комітет, який складався з 28 членів, був обраний делегатськими зборами із представників різних груп міського населення. Певний інтерес представляла діяльність його освітньої комісії, що організувала ряд “шкіл грамоти” для дорослих [19, 11 мая].

На повітовому рівні ситуація була дещо іншою. Так, Маріупольський повітовий виконавчий комітет був обраний установчими зборами із представників волостей, кооперативів, земських службовців, робітників в кількості не менше 80 чоловік. Виконавчий комітет збирався один раз на місяць. В інший час справи вело правління з 26 чоловік, у числі яких були шість фахівців: два агрономи, земський лікар, ветеринар, учитель та юрист. Організаційні питання вирішувалися правлінням у складі не менше 14 чоловік, поточні справи – 4 членами.

До Павлоградського повітового виконавчого комітету входили 27 представників від волосних комітетів, 20 чоловік – від кооперативів, рад солдатських і робітничих депутатів, 13 земських службовців і 6 чоловік від всіх інших організацій. Головою став ветеринарний лікар Прозоровський, обраний від Союзу повітового земства [19, 11 мая].

Що ж до створення Олександрівського повітового комітету, то тут є певна невизначеність.

Так, у “Бюллетенях Екатеринославского Временного Исполнительного Комитета общественных, рабочих и солдатских организаций” за 11 квітня 1917 року вміщена інформація про організацію Олександрівського повітового виконавчого комітету громадських і робітничих організацій. В ній, зокрема, зазначено, що Комітет був один для міста і повіту. На його організаційних зборах були присутні 162 чоловіки, з них 15 гласних Олександрівської міської думи, та по декілька представників від різних громадських організацій і установ та повітової земської управи [19, 11 апреля].

За результатами голосування у комітет ввійшло 57 членів: 10 від міського і земського самоврядування та міських громадських організацій; 10 від Ради робітничих і солдатських депутатів і 37 представників від волостей (по 1 представнику від волості та 2-х селищ: Полог та Софіївки).

На загальних зборах членів виконавчого комітету було обрано “Бюро Олександрівського Повітового Комітету” з 15 членів, з яких 6 чоловік представляли інтереси міста і рад робітничих і солдатських депутатів, 5 – інтереси сільського населення.

Головою президії бюро був обраний І.М. Попов – санітарний лікар губернського земства; його заступниками – П.М. Рудь (поміщик-земець); С.С. Попов (слюсар автомобільної майстерні); секретарями – Ф.В. Свтушенко (викладач комерційного училища) та В.А. Барвинський (бухгалтер місцевої залізниці).

В “Известиях Александровского уездного исполнительного комитета общественных и рабочих организаций” за 12 квітня 1917 року ми маємо інші дані, виходячи з яких, комітет складався з 36 представників від кожної волості повіту, 12 представників “Крестьянского союза”, 4 осіб – від ради солдатських депутатів, 4 – від ради робітничих депутатів, 3 членів Олександрівського міського громадського комітету і одного представника від єврейських організацій [20, 12 апреля].

Аналогічні зміни мали місце і на селі. Ліквідувавши старі органи влади, селяни під керівництвом есерів чи проесерівськи налаштованих сільських вчителів, священиків, дрібних чиновників обирали свою владу: волосні та сільські виконавчі комітети, комітети громадського порятунку, земельні комітети [21, с.23]. У селах, розташованих поблизу промислових центрів та в районах дислокації солдатських гарнізонів, організація волосних та сільських виконавчих комітетів проходила за активною участю робітників і солдатів.

Сільські й волосні комітети, як правило, обиралися на селянських сходах, де правом голосу користувалося здебільшого все доросле населення. На Півдні України цей рух розпочався в березні й набував значного поширення у квітні [22, с.51]. Керівниками сільських та волосних виконкомів нерідко ставали представники національних партій, сільські вчителі, попи, заможні селяни й навіть поміщики. Так, до складу Переципінського волосного комітету Катеринославської губернії входили переважно місцева інтелігенція і заможна верхівка села [23, 18 мая].

Незважаючи на різні назви, функції новостворених сільських та волосних комітетів були в основному однакові: вони брали в свої руки керівництво всім адміністративно-політичним і господарським життям на місцях [17, 8 марта].

Так, у Маріупольському повіті, волосні комітети з часом були реорганізовані у виконавчо-продовольчі функціональні обов'язки яких зводились до реєстрації кількості голів худоби у населених пунктах, запасів зерна та вивчення потреби в ньому як усього населення, так і окремих домогосподарств. Виходячи із наявної інформації, комітети займалися перерозподілом продуктів харчування у середині села, а також вивозом зерна на залізничні станції [19, 11 мая].

В Олександрівському повіті місцеві волосні комітети організовували допомогу біженцям та родинам фронтовиків. Деякі з них зайнялися боротьбою з дорожнечою, незважаючи на застереження повітового виконавчого комітету не робити цього. Також вони подекуди встановлювали на товари свої розцінки тощо [19, 11 апреля].

Цілий ряд владних функцій покладался на губернські, повітові, волосні земельні комітети, що були підпорядковані Головному земельному комітетові міністерства землеробства Тимчасового уряду [24, с.52].

Повноважними органами влади революційної демократії були ради робітничих, солдатських і селянських депутатів. На Катеринославщині, як і повсюдно, ініціатива створення рад належала робітникам та представникам поміркованих соціалістичних партій, у першу чергу меншовикам. Слід зазначити, що на ефективність роботи рад, навіть у великих містах, впливав процес постійного їх оновлення.

4 березня 1917 р. відбулося перше засідання Катеринославської ради робітничих депутатів. Головою було обрано меншовика Орлова, його заступником – Шалаяпіна. У Катеринославській раді першого скликання було 4 більшовика. У квітні 1917 р. вони вже одержали 30 місць з 250, або 12% складу ради [25, с.92].

Інтенсивно процес будівництва рад відбувався в Донбасі. Тут вони формувалися не тільки в порівняно великих населених пунктах, а й в невеликих робітничих селищах, на окремих рудниках. До кінця березня в Донбасі налічувалось більше 100 рад, які здійснювали заходи щодо координації своєї діяльності. Виникали перші територіальні об'єднання рад – районні, повітові, губернські, обласні (крайові) [4].

Ухвалу про утворення районних об'єднань було, наприклад, прийнято в середині березня на Бахмацькій конференції рад Донбасу. Обиралися й повітові ради. У деяких губерніях України пройшли губернські з'їзди рад робітничих і солдатських депутатів [5].

Формування рад поряд з місцевими установами Тимчасового уряду вже було, по суті, початком ліквідації державного апарату самодержавства. Наприклад, в Горлівці і на рудниках органи влади Тимчасового уряду до кінця березня практично припинили своє існування, встановилось одновладдя місцевих рад.

З часом аналогічна ситуація виникла і в Катеринославі. Не пізніше 14 червня К.Д. Гесберг був змушений навіть скласти з себе повноваження губернського комісара та голови ГВКГО, пояснивши це тим, що місцева рада виступала самостійно, і, таким чином, склалося становище, за яким ГВКГО ставав, начебто, зайвою установою, незважаючи на те, що до складу його президії входили і представники самої ради, але ГВКГО фактично ігнорувався, і за таких умов К.Д. Гесберг не вважав для себе можливим залишатися на посадах, які він займав. З середини червня по середину серпня обов'язки губернського комісара виконував В.І. Осипов [15, с.167].

Стосовно структури рад, то вона була, в основному, однотипною. Загальні збори виступали вищим законодавчим органом для усіх виборщиків. Обрана загальними зборами президія виконувала представницько-розпорядницькі функції. Виконавчим органом рад був виконком, який обирався для оперативного вирішення великої кількості питань, з якими зіштовхувались ради. Пленум ради обирав спеціальні постійні і тимчасові комісії, які виконували всю практичну роботу. Головою зборів був голова ради. Усі питання зборів вирішувались простою більшістю голосів. Законну силу рішення окремих комісій набувало тільки після санкції юридичної комісії.

Процес створення рад селянських депутатів у різних районах губернії активізувався з літа 1917 р., проте серйозного впливу на суспільно-політичне життя в регіоні вони не мали. Право участі у виборах сільських і волосних рад надавалось усім громадянам, незалежно від національності, віросповідання і статі. Сільські ради прийшли на зміну сільським управам, а волосні ради – волосним правлінням [26, с.54].

З поваленням царизму в лютому 1917 р. були створені сприятливі умови для відновлення української державності. Процеси розбудови власне українських органів місцевого самоврядування пов'язані з діяльністю повітових, губерніяльних українських рад, а також безпосередньо з діями УЦР.

Якісно новий стан розгортання українського національно-визвольного руху в краї був пов'язаний з результатами роботи Українського національного з'їзду, що проходив у Києві 6 – 8 квітня 1917 р. Отримавши повноваження представницького органу українського народу, Центральна Рада після цього з'їзду постановила “для оборони національних, політичних прав українського народу створити на місцях губерніяльні, повітові, а у великих містах – міські українські ради з представників політичних партій та громадських і культурно-просвітніх об'єднань у кількості 70 – 80 чоловік у кожній” [27, с.72].

Одна з перших таких рад була створена 5 травня 1917 р. у Катеринославі на чолі з А. Шкамардою. До її складу ввійшли шість представників товариства “Просвіта” (С. Виновий, Б. Усик-Бадилевський, М. Федоров, А. Синявський, Ю. Павловський, В. Януса), три – від видавничого товариства, два – від учительського товариства, шість – від об’єданого комітету автономістів-федералістів, один – від українського комітету робітників і службовців депо станції Катеринослав, два – від українського гуртка служби рухів, п’ять – від українського товариства поштовиків і вісім – від військової організації. Крім того, до неї також входили члени Центральної Ради В. Біднов, Ф. Дубовий, К. Герасимів, М. Кузьменко, Ф. Сторубель, П. Тушкан. Основною метою діяльності ради було впровадження в життя рішень Української Центральної Ради [28, 17 травня, 11, 14, 18 червня].

І все ж найбільші сподівання Тимчасового уряду щодо стабілізації ситуації як в державі в цілому, так і в окремих регіонах зокрема, були пов’язані із глибокою реформою діяльності органів місцевого самоврядування: міських дум і територіальних земств.

Першим кроком в цьому напрямку стали міські вибори, що проводилися згідно з постановою Тимчасового уряду від 15 квітня 1917 р. і “Тимчасовими правилами про проведення виборів гласних міських дум” на основі загального, прямого, рівного голосування.

Узагальнюючу муніципальну програму загальноросійських партій, що входили в “соціалістичний блок” під час виборів у міські думи на Півдні України, можна відстежити, насамперед, за місцевою пресою. Ось її складові частини:

- міське самоуправління зобов’язане обслуговувати на засадах повної автономії всі місцеві потреби населення;
- управлінню міської думи повинні належати в повному обсязі такі питання, як народна освіта, медична справа, охорона безпеки громадян та муніципальне громадянство;
- дума наділяється правом політичної ініціативи і петиції [12, с.115].

Крім цих вимог, у програмах усіх соціалістичних партій ставилось питання про створення широкої муніципальної власності на підприємства загального користування та обслуговування, збільшення міського земельного фонду та його муніципалізація, відчуження монастирських і церковних володінь; сприяння розвитку муніципального виробництва, всебічна допомога споживчій кооперації і будівельним кооперативам, що займаються будівництвом для найбідніших верств населення [29, 25 лютого].

Більшовики вимагали повної демократизації управління міським господарством, усунення комісарів Тимчасового уряду від нагляду за діяльністю органів місцевого самоврядування, надання виборчих прав усім громадянам, що досягли 18-річного віку, а не 20-ти років, як було встановлено Тимчасовим урядом. Значну увагу було приділено питанням народної освіти, охорони здоров’я тощо [30, 20 августа].

Ліберально-консервативні сили, очолювані кадетами, включившись у виборчу кампанію, намагалися переконати широкі верстви населення, що вибори до міських дум не мають політичного значення, обмежували завдання муніципальної кампанії рамками суто економічної боротьби за реформи в міському господарстві при збереженні існуючого капіталістичного ладу. “Не політика й соціалізм, а велика і складна культурно-господарська робота потрібні в думі, якій за новим законом відведено широке поле діяльності”, – виголошували кадети Катеринослава. Відшукувати “шлях взаємних поступок і поліпшення форм співжиття” закликали і прихильники кадетів із числа домовласників цього міста [31, 4 июля].

Розглянемо результати муніципальної кампанії в губернії на деяких прикладах. 13 серпня відбулися перевибори Катеринославської міської думи на нових, демократичних засадах по 24 списках партій і блоків. З 120 місць гласних есери отримали – 24, більшовики – 22, меншовики – 14, українські партії – 6. Міським головою було обрано есера В.І. Осипова, який займав цю посаду до розпуску міської думи в травні 1918 р. Заступником голови обрано було більшовика Г. Петровського. В управі основні посади належали більшовикам. Сама ж дума, в якій перевагу дістали есери та меншовики, протягом всього часу свого існування, виступала в опозиції до більшовиків [15, с.167].

Матеріали місцевої газети “Единение” дають можливість досить об’єктивно і точно показати хід і результати виборів в Олександрівську. В місті конкурувало 10 списків. Із 28 555 виборців проголосувало 18 432 (64,6%) осіб [29, 6 июля]. Впевнену перемогу отримав соціалістичний блок (РСДРП(о) та с.-р.). За нього проголосували 59,2% виборців, що дало їм змогу провести 32 депутати із 53 гласних думи. Друге і третє місця поділили між собою єврейський позапартійний демократичний блок (за нього проголосувало 2 175 осіб (11,8%) чол. і український соціалістичний блок (за нього проголосувало 1 998 осіб (10,8%) чол.). Згідно з квотою вони провели в думу по 6 депутатів [13, с.62].

Серйозною політичною акцією восени 1917 р. були вибори органів самоврядування на селі. Згідно з постановами Тимчасового уряду від 21 і 25 травня в країні мали бути проведені вибори волосних, повітових і губернських земських гласних [32, 1 октября].

Необхідно зазначити, що в дореволюційній Росії з 1890 р. обирати і бути обраними могли тільки поміщики-дворяни. Селяни обирали тільки кандидатів у повітові земські збори. Далі все було в руках

губернатора, який з числа обраних кандидатів призначав гласних, які були поставлені під контроль та нагляд державної адміністрації: обрані голови повітових та губернських земських управ затверджувалися відповідно губернатором та міністром внутрішніх справ; всі постанови земських управ мали затверджуватися губернаторами або міністром внутрішніх справ, і вони могли їх скасувати; виборні земські службовці були включені до загально-адміністративної системи.

Земства склалися із губернських та повітових земських зборів і їх виконавчих органів – губернських і повітових земських управ. До компетенції земств входили місцеві господарські, соціальні та культурні справи: завідування, утримання і будівництво місцевих шляхів, організація медичного обслуговування населення, народної освіти, налагодження поштового зв'язку, страхування, протипожежної справи тощо. За новим законом їх функції значно розширилися [33, с.21].

Також було розв'язане давнє питання про взаємовідносини між міським та земським самоуправлінням, хоча й з деякими недоліками. Згідно з постановою Тимчасового Уряду від 21 травня 1917 р. із земського підпорядкування повинні були виокремлюватися з 1918 р. наступні міста: в губернській земській одиниці – Москва, Петроград, Одеса й Київ; в повітові – усі губернські міста та найбільші повітові [32, 1 октября].

При цьому, наголошувалося, що виокремлення повинно було відбутися добровільно зі згоди міст і земств, якщо ж цього не станеться до 1 грудня 1917 р., то “Міністерство Внутрішніх Справ разом з Міністерством фінансів самі проведуть цей розподіл”.

Цікаво, що на місцях реакція земських представників на реалізацію даної реформи була досить негативною. На шпальтах місцевих газет вони наголошували на переобтяженості земських установ та несвоечасності такого роду реформуванні, від чого можуть постраждати як городяни, так і сільські мешканці.

Зокрема, автор статті “Виокремлення міст із земств” Б. Веселовський наголосив, що саме земство зацікавлено у зменшенні строків виокремлення, адже це “обумовлено простим розрахунком: на певній стадії земство буде одержувати від міста менше, ніж буде витратити на городян” [32, 1 октября].

Досить цікавою була думка Б. Веселовського й щодо селищного самоврядування, яке вводилося постановою від 15 липня 1917 р. Автор стверджував, що ця реформа позитивно відіб'ється на розбудові селищ, адже деякі з них були доволі великими за чисельністю населення та за площею, але не мали власних виборних органів управління і мали б бути містами (наприклад с. Кам'янське з 40 тис. населенням – Авт.) [32, 18 октября].

Організаційна сторона виборів сільського самоврядування дещо відрізнялася від виборів до міських дум. Так, якщо вибори до міських дум проводилися на основі пропорційності за партійними списками, то вибори у волосне земство проводилися, в першу чергу, на основі іменних списків, скласти які мали право будь-які десять осіб, що мали на це право [34, 28 сентября, 5 октября].

Земська кампанія включала підготовку і проведення виборів у волосні і повітові земства, а також формування знову обраних земських зборів і управ. Підготовча частина виборів почалася ще в липні 1917 р. Самі ж вибори були розбиті на два етапи: вибори у волосні земські установи (серпень – вересень) і вибори в повітове земство (вересень – жовтень).

Ось що з цього приводу написано в одному з вересневих номерів газети “Народная жизнь”: “Майже всюди до 11.09. в 43 губерніях закінчилися вибори у волосне земство; запізняються вибори в Бессарабській, подекуди у Вологодській, Катеринославській, Київській (призначені на 17.09), Полтавській і Тверській губерніях” [32, 17 сентября]. Вибори ж губернських гласних проводилися повітовими земськими зборами. Діяльність знову обраних земських установ почалася в жовтні – листопаді 1917 р. [32, 26 октября, 2 ноября]. Слід зазначити, що основні положення закону на осінь 1917 р. стали не актуальними. Селяни України втратили всяку довіру до Тимчасового уряду та його інституцій. Для них більш авторитетними органами самоврядування були селянські з'їзди, ради селянських депутатів і комітети селянських спілок, які підпорядковувалися в своїх діяльності Всеукраїнській раді селянських депутатів, обраний на Першому Всеукраїнському селянському з'їзді, який проходив у Києві 28 травня – 2 червня 1917 р. Не на користь виборчої кампанії спрацювала серпнева криза Тимчасового уряду, викликана невдалою спробою державного перевороту з боку російської воячини [35].

Крім того байдужість селян до виборів була зумовлена також їх зайнятістю на сільгоспроботах і поганою інформованістю про те, що таке волосне земство [32, 17 сентября].

Не до вподоби селянам було і посилення політичного протистояння, пов'язаного з боротьбою за голоси сільських виборців. В Катеринославському повіті вибори відбулися в 38 волостях, а в 2-х (Новопавлівська і Борисівська) були визнані як такі, що не відбулися [36, 17 сентября].

Ще більш вражаючою була ситуація в с. Петрівка (Новомосковського повіту), де із 9 тисяч тих, що мали право голосу, на виборчу дільницю прийшло трохи більше 1 тис. осіб [37, 23 ноября].

Ненабагато кращою в плані політичної активності виборців була кампанія з виборів повітових гласних. Так, під час виборів гласних Новомосковського повітового земства участь у голосуванні взяло лише 8,7% виборців. В Амур-Нижньодніпровську із 27 тисяч осіб, що мали право голосу, вибирати гласних прийшло лише 3 813 [38, 28 сентября].

Досить цікава інформація про вибори до повітового земства в с. Іванівка Олександрівського повіту була опублікована в газеті “Селянська спілка” від 31 жовтня 1917 р. В ній, зокрема, говориться, що “наші селяни показали себе зовсім неорганізованими і байдужими. Спілка виставила своїх членів, а Селянський союз – своїх. На щастя, в Івановській волості жодна партія списків не висунула. Подано голосів за список № 1 (Спілки) – 488 осіб і № 2 (Селянський союз) – 88. Ледве-ледве пройшов від Іванівської волості 1 наш кандидат учитель Я.П. Антонечко” [36, 1 октября].

Таким чином, можна зробити ряд узагальнень. Періодичні видання, як потужний джерельний комплекс, володіють широкими інформативними можливостями для вивчення революційних подій 1917 року з точки зору мікроісторичних студій, а саме, висвітлення історії формування та діяльності місцевих органів державної влади та самоврядування. Не слід забувати, що періодичні видання, насамперед газети, в період буремних революційних подій виступали практично єдиним засобом політичного просвітництва й організації мас.

Якщо в столиці на загальнодержавному рівні обстановка була переважно ясною: з одного боку – Тимчасовий уряд, з іншого – Петроградська Рада, то на місцях, в тому числі і в Катеринославській губернії, контури влади вимальовувались менш чітко. За неї боролись громадські виконавчі комітети, комісари Тимчасового уряду, ради, міські думи, земські управи. Проте, налагодити ефективну роботу серед населення органам державної влади та місцевого самоврядування ні в містах, ані в селах губернії так і не вдалося, адже їх еволюція у березні – жовтні 1917 року відбувалася в умовах постійного загострення партійно-політичної боротьби як на загальнодержавному так і на регіональному рівнях. Крім того, після більшовицького перевороту в кінці жовтня 1917 року в Петрограді і проголошенням Центральною Радою свого верховенства в Україні, вони знову були втягнуті у новий вир революційних потрясінь.

Джерела та література

1. Дмитрієнко М.Ф. Періодична преса Катеринослава 1917 – 1920-ті рр. (огляд фонду ЦНБ АН УРСР) // Збірник рефератів доповідей обласної науково-практичної конференції з історичного краєзнавства. – Дніпропетровськ, 1990.
2. Источниковедение новейшей истории России: теория, методология, практика: Учебник / А.К. Соколов, Ю.П. Бокарев, Л.В. Борисова и др. / Под ред. А.К. Соколова. – М., 2004.
3. Гамрецький Ю., Тимченко Ж., Щусь О. Триумфальное шествие Советской власти на Украине. – К., 1987.
4. Борщевский В.Я. Рабочий класс и Советы Донецко-Криворожского бассейна в Октябрьской революции. – Днепропетровск, 1962. – Ч. 1.
5. М.Г. Гончаренко Борьба за укрепление власти Советов в Донбассе. – Луганськ, 1963.
6. Реєнт О. Українська революція і робітництво. Соціально-політичні та економічні зміни 1917 – 1920 рр. – К., 1996.
7. Солдатенко В.Ф. Центральна Рада як чинник української революції // Центральна Рада на тлі Української революції. Науково-теоретичні читання в Інституті історії України 16 березня 1995 р. – К., 1996.
8. Турченко Ф.Г. Українська самостійницька ідея на зламі епох (сер. XIX – 1917 рік) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1993. – Вип. 1.
9. Щусь О.І. Всеукраїнські військові з'їзди. – К., 1992.
10. Яневський Д. Українська Центральна Рада: перші кроки новітньої національної державності. – К., 1991.
11. Афонин Ю.В. Расстановка классовых и партийно-политических сил в Донбассе в период подготовки и проведения социалистической революции (март 1917 – март 1918 г.): Дис... канд. істор. наук. – К., 1990.
12. Гвоздик В.С. Південь України в революції 1917 – початку 1918 років: Дис... канд. істор. наук. – Запоріжжя, 2002.
13. Гвоздик В.С. Участь українських політичних партій в муніципальній кампанії на Півдні України в 1917 р. // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. V.
14. Гвоздик В.С. Формування державних органів влади та місцевого самоврядування на Півдні України (березень – липень 1917 р.). // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя, 1999. – Вип. VII.
15. Яценко В.Я. Еволюція владних структур Катеринослава у 1917 р. // Наддніпрянський історико-краєзнавчий збірник. – Дніпропетровськ, 1998.
16. Турченко Ф.Г., Турченко Г.Ф. Південна Україна: модернізація, світова війна, революція (кінець XIX ст. – 1921 р.): Історичні нариси. – К., 2003.
17. Одесские новости. – 1917.
18. Яценко В.Я. Українські партійно-політичні сили Катеринослава в революційних подіях весни – осені 1917р. // http://www.rusnauka.com/NPM/Istoria/1_1_jacenko.doc.htm.
19. Бюллетени Екатеринославского временного исполкома общественных и рабочих организаций. – 1917.
20. Известия Александровского уездного исполнительного комитета общественных и рабочих организаций. – 1917.
21. Історія держави і права України / За ред. А. Й. Рогожина. – Х., 1996. – Ч. 2.
22. Рибалка І.К., Турченко Ф.Г. Соціально-класова структура населення України напередодні Жовтневої революції // Український історичний журнал. – 1997. – № 5.
23. Крестьянин и рабочий (Одеса). – 1917.

24. Тимченко Ж.П. Організація земельних комітетів на Україні в 1917 р. // У боротьбі за Жовтень: Зб. наук. праць. – К., 1981.
25. Борці за Жовтень розповідають: Спогоди учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині. – Дніпропетровськ, 1957.
26. Хміль І.В. Організації селянства України в період підготовки і проведення соціалістичної революції // Український історичний журнал. – 1982. – № 1.
27. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали: У 2 т. – К., 1996. – Т. 1.
28. Вістник товариства "Просвіта" у Катеринославі. – 1917.
29. Единение. – 1917.
30. Звезда. – 1917.
31. Приднепровский край (Екатеринослав). – 1917.
32. Народная жизнь. – 1917.
33. Гольденвейзер А.А. Из киевских воспоминаний // Революция на Украине по мемуарам белых. – К., 1990.
34. Известия Елисаветградской земской управы и Комитета безопасности. – 1917.
35. Рочев В.И. Тактика партии большевиков в борьбе за массы в земской кампании (июль – октябрь 1917): Автореф. дисс... канд. истор. наук. – М., 1965.
36. Жизнь народа. – 1917.
37. Новомосковская жизнь. – 1917.
38. Одесский листок. – 1917.
39. Селянська спілка (Катеринослав). – 1917.

Summary

The article is devoted to the problems of the local management bodies formation in Katerinoslavskaya region since March to October in 1917 with the use of the materials of periodicals at that time. The actuality of the working out of management problems in Ukraine is caused by the necessity of historical alternatives' reconstruction. These alternatives took place during the revolution. It analyses the significant information possibilities of periodical press, which are important for the reconstruction of the events at the time of Central Council (Rada).

Т. П. Макаренко

ПРОБЛЕМА ЗАХИСТУ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В ДОБУ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

Досягнення Української Народної Республіки у сфері задоволення етноспецифічних потреб осіб неукраїнської національності були настільки значними, що залишаються актуальними й нині. Насамперед це проявилось в діяльності Центральної Ради, виборювання якою права для українців самостійно організовувати своє національне життя було невідривно пов'язане з наданням таких самих можливостей всім меншинам на території УНР.

Серед політико-ідеологічні засад формування Української Центральної Ради пріоритетне місце займали вирішення національно-соціальних питань, демократизації суспільного життя і проведення земельної реформи. Відстоюючи ідею української автономії на засадах рівноправності та демократії, лідери Центральної Ради одним з головних принципів своєї діяльності вважали забезпечення прав національних меншин. Дана позиція була викладена М. Грушевським в статті "Народностям України". "Ми домагаємося державного права для українського народу в федерації народів Росії, широкої автономії України в її етнічних межах, повноти політичного, культурного і національного українського життя. Але все це не має бути, не повинно бути, і не буде погрозою для інших народностей, які мешкають на Україні!" [1, с.275-276]. Тут же йшлося і про наміри Центральної Ради щодо задоволення національно-культурних потреб неукраїнських народностей: пропорційне представництво національних меншин у місцевому самоврядуванні, прийняття їх мови "в зносинах з урядами і органами самоуправи" в певних округах, вивчення рідної мови, створення культурних і релігійних товариств та установ.

Актуальність національного питання, зокрема надання меншинам рівних прав, обумовлювалося також поліетнічним характером населення України: в 1914 р. етнічні росіяни складали 11,7% населення України, третьою та четвертою за кількістю етнічними групами були євреї та поляки, далі йшли німці, болгары, греки, вірмени, чехи та інші народи [2, с.16].

У ході Української революції гарантії прав національних меншин забезпечувалися двома шляхами: конституційним та інституційним, що поділяється на парламентський та урядовий. Конституційні гарантії прав національних меншин чітко прозвучали вже на першому Всеукраїнському Національному з'їзді в квітні 1917 р. З доповіддю "Державне право і федеративні змагання на Україні"